

Kruununprinssi ja -prinsessa.

Käsitteiden selvennystä.

»Virittäjän» viime vuoden 3. vihossa ss. 268—269 nimimerkki E. A. T. huomauttaa omantoalkuisten *kruununprinssi* ja *-prinsessa* muotojen virheellisyydestä esittäen, että olisi pyrittävä käyttämään kielellisesti oikeita nimentöal-

kuisia sanamuotoja *kruununprinssi* ja *-prinsessa* tai vielä suomalaisempia sanoja *perintöprinssi*, *-prinsessa* ja *-ruhtinas*. Viimeksimainittu suosittelu vaatii kuitenkin selvennyksen.

Arvoisa nimimerkki ilmeisesti lähtee siitä, että kruunu(n)prinssi ja -prinsessa tai perintöprinssi, -prinsessa, -ruhtinas

ovat *kruununperillisen* synonyymeja. Asia ei kuitenkaan ole niin, vaan ne ovat *arvonimiä*, joilla on tarkoin vakiintunut — voimme sanoa lainmukainen — käytäntö eräiden (ei suinkaan kaikkien) maiden kruununperillisten attribuutteina. Tämän vuoksi lienee muutamien asiatiertojen esittäminen Virittäjän lukijoille aiheellista.

Kun Brandenburgin vaaliruhtinas Fredrik III keisarin suostumuksella otti Fredrik I:nä Preussin kuninkaan nimen 1701, sai hänen vanhin poikansa Fredrik Vilhelm (I) arvonimen *Kronprinz* (ranskaksi *prince royal*). Nimi tuli pian käytäntöön Tanskassa (*Kronprinds*) ja samoin Ruotsissa, jossa Adolf Fredrikin (jolle erikoisesti, kruununperilliseksi valittuna, oli annettu arvonimi *arofurste*, mutta hänen puolisolleen Preussin Loviisa Ulriikalle *kronprinsessa*) noustua valtaistuimelle 1751 hänen vanhin poikansa Kustaa (III) sai nimen *kronprins*. Poikkeuksellisesti, Kaarle XIII:n adoptoina, saivat Ruotsin kruununperilliseksi valitut Kaarle August (1809) ja Kaarle (XIV) Juhana (1810) arvonimen »kronprins». Sensijaan Ruotsin perintöoikeutetuilla prinseillä, ensimmäisinä Kustaa Vaasan pojilla, virallisesti on oikeus arvonimeen *arofurste* = *perintöruhtinas*. (Ruotsi oli vaalikuningaskunta v:een 1544, Tanska v:een 1660, joten kruununperillistä ei aikaisemmin ollut, ellei tätä poikkeuksellisesti isän eläessä ollut valittu.) Kun Saksaan 1806 muodostuivat ne kolme muuta kuningaskuntaa (Baijeri, Saksi, Württemberg), jotka säilyivät v:een 1918, ja kun lisäksi Hannover 1814 koroitettiin kuningaskunnaksi (v:een 1866), niin näiden kuninkaiden vanhin poika oli arvonimeltään myös *Kronprinz*. Vastaavasti Norjan kuninkaan poika (Olav) on v:sta 1905 *kronprinds*. Ranskan kuninkaan »roi de France» vanhin poika tai tämän vanhin poika isänsä kuoltua jne. (suoraan alenevassa polvessa, kaikkien Euroopan monarkioiden perimysjärjestysten mukaisesti) oli vv. 1364—1792, (1814) 1824—1830 arvonimeltään »dauphin», mutta Ludvig Filip I:n 1830 tullessa kuninkaaksi vallankumouksen avulla, eikä perintöoikeuden nojalla, ja ottaessa nimen »roi des Français» (ranskalaisten kuningas) hänen vanhin poikansa Orléansin herttua Ferdinand sai nimen *prince royal des Français* (saksaksi *Kronprinz* ja ruotsiksi *kronprins*), samoin hänen kuoltuaan hänen vanhin poikansa Pariisin kreivi Filip

1842—1848. Saksalais-roomalaisessa keisarikunnassa keisarin (»König von Deutschland» [in Germanien], »Römischer Kaiser», v:sta 1508 »erwählter Römischer Kaiser») vanhin poika, milloin oli valittu isänsä seuraajaksi tämän eläessä (ensi kerran Henrik III 1028), oli nimeltään »Römischer König» (ranskaksi »roi Romain») ja vasta Frans II:n ottaessa Itävallan perinnöllisen keisarin arvon (Frans I) 1804 hänen vanhimmasta pojastaan (Ferdinand I) tuli *Kronprinz* (ranskaksi *prince impérial*). Napoleon I, jonka vallanalaisuudessa oli miltei koko entinen saksalais-roomalainen keisarikunta, ja joka lisäksi oli viimeisen keisarin vävy, antoi valta-asemaansa korostaakseen pojalleen tämän syntyessä 1811 arvonimen »roi de Rome» (»König von Rom»). Napoleon III, joka setänsä tavoin otti arvonimen »empereur des Français» (ranskalaisten keisari), vahvisti pojalleen nimen *prince impérial des Français* (= *Kronprinz*, *kronprins*), mutta tämä nimi sai Skandinavian maissa ja sitä tietä Suomessa tuon oudon ja asialliselta kannalta epätarkan »kejsarprinssin», »keisariprinssi» muodon, mikä sitkeästi näyttää vieläkin pitävän puoliaan — historiallisessa kirjallisuudessaakin! Saksan keisarin vanhin poika oli v:sta 1871 *Kronprinz des Deutschen Reiches und von Preussen* (*prince impérial d'Allemagne*, *prince royal de Prusse*). Edelleen on Balkanin valtioiden kuninkaiden vanhimmalla pojalla virallisesti arvonimenä kruunu(n)prinssi (Jugoslavia, Bulgaria, aina samalla myös Trnovon ruhtinas, Kreikka, jossa *diadokos* käännetään saksaksi *Kronprinz*, ranskaksi *prince royal*, vaikka arvonimi annetaan myös muulle kruununperilliselle kuin kuninkaan vanhimmalle pojalle, mutta vain tämä on samalla aina myös Spartan herttua; samoin Romania, jne.). Italian kuninkaan vanhin poika on *principe Reale*, siis *kruunu(n)prinssi*, mutta Sardiniaassa tämä oli arvonimeltään Piemonten ruhtinas, joka arvonimi nykyisin vuorottelee Napolin »prinssin» (ruhtinaan) kanssa. (Poikkeuksellisesti Viktor Emanuel II, nuorempaan Carignanin haaraan kuuluvan ensimmäisen kuninkaan vanhimmpana poikana, oli 1831—1849 arvonimeltään Savoijin herttua.)

Muissa kuningaskunnissa sen sijaan ei ole eikä ole ollut kuninkaan vanhimmalla pojalla kruunu(n)prinssin nimeä. Niinpä Isossa Britanniassa tämä on »Heir Apparent» ja arvonimeltään Walesin »prins-

si» (oikeimmiten W:n ruhtinas; Wales oli itsenäinen *ruhtinaskunta* v:een 1283, ja läänittäessään 1301 W:n vanhimmalle pojalleen Edvardille [II] kuningas Edvard I lausuu: »we do . . . invest him with the said *Principality*»); näin siis, jos hän oli hallitsijan poika tai pojanpoika, kaikissa muissa tapauksissa »Heir Presumptive», Skotlannissa Carrickin jaarli, v:sta 1398 Rothesayn herttua (molemmat v:sta 1603 liitetty Walesin prinssin arvonimiin), Alankomaissa Oranian »prinssi» (sekin oikeimmiten O:n ruhtinas; Orangen *ruhtinaskunta*, »*principauté*» d'O., oli 1530—1702 Nassau suvun Alankomaiden haaran hallinnassa), Belgiassa Brabantin herttua, Portugalissa Brasilian prinssi, v:sta 1837 Braganzan herttua, Espanjassa Asturian ruhtinas, Molempain Sisiliain kuningaskunnassa Calabrian herttua. Venäjällä kruununperillinen, vaikkapa keisarin veli, oli »veliki knjaz tsesarevitš», jonka vastineeksi Suomessa ovat vakiintuneet nimimuodot »suuriruhtinas-perintöruhtinas» (ranskaksi »grand-duc héritier»), »storfurstetronföljare» (saksaksi »Grossfürst-Thronfolger»). — Kun englannissa ja romaanisissa kielissä ruhtinas ja prinssi ilmaistaan samalla sanalla, niin se on aiheuttanut muissa kielissä sekaannusta ja suurta kirjavuutta. Ranskan- ja englanninkielessä suuriruhtinas on »grand-duc» ja »Grand Duke». Nimimuodot »grand-prince» ja »Grand Prince» ovat näissä kielissä tuntemattomia.

Kuningasta alemmista hallitsijoista vaaliruhtinaan (»Kurfürst», »électeur») vanhin poika oli 1600-luvulta lähtien »Kurprinz» (ranskaksi »prince électoral») = »vaaliprinssi» ja suurherttuan (»Grossherzog», »grand-duc») vanhin poika Saksassa »Erbgrossherzog», Toscanassa »gran duca ereditario» (ranskaksi »grand-duc héréditaire») = perintösuurherttua. Sen sijaan hallitsevien maa- (»Landgraf», »landgrave»), pfalz- (»Pfalzgraf», »comte palatin») ja rajakreivien (»Markgraf», »margrave», mutta ei »marquis», joka on tavallinen aatelinen arvonimi) sekä herttuoiden (»Herzog», »duc») ja ruhtinaiden (»Fürst», »prince») vanhin poika oli arvoltaan *Erbprinz* (ranskaksi *prince héréditaire*, kuten Bouillon, Monaco) = *perintöprinssi* ja myös kaikkien Saksan 1806—1815 mediatisoitujen ruhtinaitten, s.o. suorastaan keisarin ja valtakunnan alaisten, joilla elok. 6:ntena 1806 lisäksi loli hallitusvalta (»Landeshoheit») alueiltaan ja vielä, mikä tärkeintä, (eräin

henkilökohtaisin poikkeuksin, »Personalist») perinnöllinen edustus oikeus valtiopäivillä. Tämän vuoksi valtakunnanritaristo, »Reichsritterschaft» (kreivejä ja vapaaherroja), jolla oli nuo muut oikeudet paitsi edustus oikeutta valtiopäivillä, »Reichsstandschaft», ja joka myös 1806 mediatisoitiin, ei ole kuullut eikä kuulu Saksan ylhäis-, vaan alempaan aateliin, joten näiden sukujen päämiesten vanhimmalla pojalla ei ole poikkeavaa arvonimeä. (Ainoana poikkeuksena ruhtinaan arvoisissa suvuissa on Coloredo-Mannsfeld, jossa ruhtinaan vanhin poika isän eläessä on Mannsfeldin kreivi.) Vielä on Baijerin kruunu(n)-prinssin vanhin poika aina ollut arvoltaan *Erbprinz*, jonka lisäksi Tanskan kuninkaan Fredrik V:n nuorempi poika Fredrik (1753—1805), Kristian VIII:n isä, kruunu(n)prinssi Fredrikin (VI) jälkeisenä lähimpänä kruununperillisenä sai arvonimen *Arceprinds*, samoin 1848 hänen nuorempi poikansa Ferdinand (1792—1863). Huomautettakoon, että eräissä kuningaskunnissa on tai oli, milloin kruununperillinen oli kuninkaan vanhin poika, hänen vanhimmalla pojallaan isänisänsä ja samalla isänsä eläessä määrätty (ei perintöprinssin) arvonimi, kuten Belgiassa Hainaut'n (Hennegaun) kreivi, Molempain Sisiliain kuningaskunnassa Noton herttua, Portugalissa Beiran ruhtinas.

Saksan 1806—1815 mediatisoitujen valtakunnanvälittömien (reichsunmittelbar) kreivien (joilla valtiosäätynä, »Reichsstand», oli ruhtinaan asema) ja niiden ruhtinaiden, joiden suvuissa tämä arvo periytyy erikois-l. primogenituuri-periaatteen nojalla (joten — muiden jäsenten ollessa arvoltaan kreivejä ja kreivittäriä — aina vanhimmalla pojalla jälkeläisineen on perintöoikeus tuohon korkeampaan arvonimeen nuorempien poikien perillisten edellä) vanhin poika on vielä tänäkin päivänä arvoltaan *Erbgraf* ja tämän puoliso *Erbgräfin* (ranskaksi *comte, comtesse héréditaire*) = *perintökreivi, -kreivitär*.

Edellä olevalla on siis tahdottu osoittaa, että kruunu(n)prinssi (prince impérial, prince royal, Kronprinz, kronprins), perintöprinssi (prince héréditaire, Erbprinz, arvprins) ja perintöruhtinas (arvfurste; ollut käytännössä vain Ruotsissa ja Suomessa, mitään sellaista arvonimeä kuin »Erbfürst» — ranskankielessä se olisi myös »prince héréditaire» — ei ole ollut olemassa) arvonimillä taval-

laan on asiallinen ero; tällaisia arvonimiä on sitäpaitsi muitakin, kuten dauphin, vaaliprinssi (Kurprinz), perintösuurherttua (Erbgrossherzog), perintökreivi (Erbgraf), aina hallitsijan arvon sekä historiallisten tapausten tai kehityksen mukaan. Kronprinz, kronprinsanoja ei näin ollen voida suomen kielessä ilmaista *perintöprinssi* tai *-ruhtinas* sanoilla, vaan vain sanalla *kruunu(n)-prinssi*. — Kun asia siis on näin, niin mainittuja arvonimityksiä ei liene tarpeellista ilman muuta rinnastaa *kruunupää*, *hattupää* tyyppeihin, ja tällöin voitaneen asettaa keskustelunalaiseksi, onko välttämätöntä koettaa kitkeä kielenkäytöstämme jo vakiintuneet arvonimimuo-

dot kruununprinssi ja -prinsessa. Eikö tällainen kitkentä olisi omiaan aiheuttamaan jälleen yhdessä oikeakielisyyssyymyksessä kaikkea muuta kuin toivottavaa kirjavuutta? Eikö lisäksi entisiä omantoalkuisia muotoja käy rinnastaminen sellaisiin arvonimiin kuin *valtakunnanmarsalkka* (Göring) tai esim. virkanimeen *valtionarkeologi*? Kruununprinssi ja -prinsessa muodoissa, sitä suuremmalla syyllä, kun ne esiintyvät historiassa ensi kerran vasta 1701, kruunu tulisi tällöin tarkoittamaan nimenomaan valtakuntaa, valtiota, samaten kuin on laita yhdyssanoissa kruununvouti y.m.

Osmo Durchman.

Jatkoksi edelliseen. I

»Kruunuprinssin» ja »perintöprinssin» määrittelee valtio-oikeuden tuntija (prof. R. Erich) melkein samoilla sanoilla: 1) »Kruununprinssi l. perintöprinssi (Venäjällä perintöruhtinas), se henkilö, joka monarkkisen valtion vallanperimysjärjestyksen mukaan hallitsevan hallitsijan kuoltua taikka kruunusta luovuttua on tuleva hallitsijaksi. Sellaisella kruununperijälläkin, joka ei ole hallitsijaan edellämämainitussa sukulaisuussuhteessa, on k:n asema, joskin häntä sanotaan perintöruhtinaaksi» (Tietosanakirja IV 1653). 2) »Perintöprinssi, arvonimi, joka varsinkin Saksan ruhtinaskunnissa annetaan hallitsijan vanhimmalle, vallanperimykseen lähinnä oikeutetulle pojalle, usein myöskin viimemainitun vanhimmalle pojalle ja mediatiseerattujen ruhtinasukujen vanhimmille pojille. Vrt. Kruununprinssi» (TSK VII 415).

Silti mielelläni myönnän kompastuneeni hovin liukkailla latioilla. Hovipiireissä liikkuminen edellyttää kunkin monarkian oman arvonimi-järjestelmän tuntemista. Oikeat »tittelit» siellä ovat täpöisen tärkeitä, ja historioitsijankin on oltava niistä selvillä.

Siksipä kunnioittava kiitokseni arv. oikaisijalle!

Peruutan siis edellisestä kirjoituksistani varsinkin viimeisen lauseen, joka kehottaa »etiketin» rikkomiseen. Kumpikin arvonimi, niin »perintöprinssi» kuin »kruunuprinssikin», tarvitaan kielessämme. — Mutta arv. oikaisun loppukappaleessa tehdyt kysymykset antavat

aihetta edelleen perustella sitä käsitystä, että muodossa kruununprinssi jälkimmäinen *n* on liikaa — käsitystä, joka näkyy olleen jo leht. Godenhjelm-vainajalla.

Ruotsin kielessä on, kuten tiedetään, suuri joukko yhdyssanoja, joiden »määräysosana» on vanha genitiivi *krono-* = kruunun-. Jos yhdyssanan jälkiosa merkitsee jotakin persoonatonta materiaalista, niin tuo genit. *krono-* tarkoittaa valtiota sen omistajana: *kronoallmänning*, *-bränneri*, *-gods*, *-hingst*, *-häkte*, *-magasin*, *-skog*, *-park*. Jos jälkiosa merkitsee tekoa, sama genit. ilmoittaa, kenen hyväksi teko on suoritettava, kenellä on oikeus sitä vaatia: *kronobrefbäring*, *-uppbörd*, *-skjuts* (tämä sana vanhemmassa merkityksessään). Jälkiosan merkityksessä jotakin persoonallista olentoa genit. *krono-* ilmoittaa valtion tai hallituksen sinä olentona, jolla suhteessaan häneen on, vallitsevan arvo- ja valta-asteikon mukaan, *principatusuhde*, »ylemmälle» kuuluva käsky- ja määräysvalta: *kronobefallningsman*, *-fogde*, *-jägare*, *-klagare*, *-lots*, *-länsman*, *-ombud*. (Samat ovat suomen vastaavissa yhdyssanoissa suhteet genitiivin *kruunun-* ja jälkiosan välillä. Uudempina aikoina on meillä syntynyt uusia yhdysanoja, m.m. virkamiesten nimiä, joissa *kruunun-* on korvattu omannolla *valtton-*: valtionmaa, *-metsät*; valtionarkeologi, *-geologi*.) Mutta sanaa *kronprins* ei ole ruotsissa mukautettu kielen entuudelta valmiiseen, vanhaan yhdyssanatyppiin.